

УДК 338 (477)

Кучерова Г.Ю.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри оподаткування
Класичного приватного університету*

МЕТОДОЛОГІЯ ДЕРЖАВНОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У статті здійснена спроба охарактеризувати методологію державного стратегічного планування макроекономічних процесів в Україні. Доведено, що принципової структури методології стратегічного планування на макrorівні немає. Встановлено, що загальна принциповість щодо стратегічного планування сформована, в її основу покладено системний підхід, підпорядкований жорсткій ієрархії інтересів зацікавлених сторін, який доповнюється адаптивним зв'язком та динамічним характером його суті. Структуру методології стратегічного планування пропонується визначати шляхом формування семантичної мережі. Встановлено взаємозв'язок між типами політико-економічних моделей держави та характеристиками методології макроекономічного стратегічного планування. Узагальнено порядок державного стратегічного планування, методичний та модельний апарат. Запропоновано класифікацію державного стратегічного планування на рівні об'єкта.

Кучерова А.Ю. МЕТОДОЛОГИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ

В статье предпринята попытка охарактеризовать методологию государственного стратегического планирования макроекономических процессов в Украине. Доказано, что принципиальной структуры методологии стратегического планирования на макроуровне нет. Установлено, что общая принципиальность по стратегическому планированию сформирована, в ее основу положен системный подход, подчиненный жесткой иерархии интересов заинтересованных сторон, который дополняется адаптивной связью и динамическим характером его сути. Структуру методологии стратегического планирования предлагается определять путем формирования семантической сети. Установлена взаимосвязь между типами политико-экономических моделей государства и характеристиками методологии макроекономического стратегического планирования. Обобщено порядок государственного стратегического планирования, методический и модельный аппарат. Предложена классификация государственного стратегического планирования на уровне объекта.

Kucherova A.Yu. METHODOLOGY MACROECONOMIC STATE STRATEGIC PLANNING PROCESSES IN UKRAINE

The article attempts to describe the methodology of state strategic planning of macroeconomic processes in Ukraine. It is proved that the fundamental structure of the methodology of strategic planning at the macro level there. It was found that the general principles of the Strategic Planning formed, it is based on a systematic approach, a rigid hierarchy subordinate the interests of stakeholders, which is complemented by the adaptive communication and the dynamic nature of its essence. The structure of the proposed methodology to determine the strategic planning through the formation of a semantic network. The relationship between the types of political and economic model of the state and the characteristics of the methodology of macroeconomic strategic planning. Generalized order of state strategic planning, methodological and modeling machine. The classification of state strategic planning at the facility level.

Окремими аспектами стратегічного розвитку та прогнозування макроекономічних процесів та національної економіки у цілому присвячено дослідження таких вчених як: Александров І.О., Беседін В.Ф., Варналій З.С., Власюк О.С., Воронкова В.Г., Гальчинський А.С., Геєць В.М., Дерюгіна Т.В., Запатріна І.В., Лаврів Л.А., Макогон Ю.В., Мельник А.Ф., Пенькова О.Г., Жаліло Я.А., Желюк Т.Л. та інші. Проте, із тенденціям глобалізації та із визначенням європейським вектором розвитку України питання методології державного стратегічного планування макроекономічних процесів набувають все більшої актуальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїй роботі Пенькова О.Г. визначає методологію стратегічного планування як «сукупність цілей, принципів і методів складання стратегії, що реалізують певну логіку її розробки за допомогою системи показників, структури і механізмів реалізації» [1, с. 109]. Тобто, з метою оцінювання існуючої методології стратегічного планування та її удосконалення визначають дві її підсистеми: формування та реалізації. Вагомим аспектом є зазначення зворотнього зв'язку між блоком реалізації та формування, що характеризує адаптивність стратегічного планування до внутрішніх структурних змін соціально-економічної системи та зовнішніх збурень.

В свою чергу, методологія стратегічного планування, як елемент стратегічного управління, пред-

ставляє собою інструмент знання соціально-економічних процесів і використання отриманих знань у процесі їх державного регулювання, а також планування діяльності суб'єктів господарювання. Дослідники зазначають, що реалізація методології стратегічного управління передбачає наявність «чіткого уявлення про сутність і закономірності розвитку як самого об'єкта стратегічного планування – національної економіки в цілому, її окремих підсистем і господарських організацій, так і безпосередньо усіх процедур планової роботи, тобто, необхідно удосконалити логіку, методологічні підходи, систему методів вирішення проблем стратегічного планування, мати навички практичного використання всієї системи знань цієї науки» [2].

Диха М.В. структуру методології стратегічного планування зводить до трьох основних елементів: «стратегічного аналізу, цілепокладання, стратегічний вибір, які здійснюються за допомогою процедур прогнозування, програмування та проектування» [3]. Автор відзначає першочерговість аналітичної компоненти, як передумови подальшого прогнозування та виявлення тенденцій, що дає змогу оцінити спроможність досягнення бажаного стану системи, який відображують у системі цілепокладання. При цьому, під стратегічними вибором передбачається розробка стратегії та її плану виконання.

Воронкова В.Г. методологію стратегічного макроекономічного планування вбачає у визна-

Таблиця 1

Узагальнення підходів щодо встановлення принципів стратегічного планування

Джерело	Найменування принципів стратегічного планування	Загальна характеристика
Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»	Цілісності, об'єктивності, науковості, гласності, самостійності, рівності, дотримання загальнодержавних інтересів	Системний підхід із ієрархією інтересів
Пенькова О.Г.	Цілеспрямованість, системність, безперервність, адресність і контроль	Процесно-системний підхід
Лагутін В.Д.	Оптимальність, ефективність, наступність розвитку і стабільність в інтересах загального добробуту	Ефективність
Карпіщенко О.І. Ілляшенко К.В. Карпіщенко О.О.	Єдність економіки й політики за пріоритетом політики; єдність централізму й самостійності; наукова обґрунтованість, ефективність прогнозів, стратегічних програм і планів; комбінація загальних і локальних інтересів за пріоритетом інтересів більш високого рангу, стимулювання особистої й колективної зацікавленості у виконанні стратегічних програм і планів	Комплексний підхід, що базується на принципах консолідації наукового підходу, ефективності, ієрархії інтересів
Лаврів Л.А.	Системності, комплексності, безперервності, консолідованості, цілеспрямованості, гнучкості,	Системно-адаптивний підхід
Смолін І.В.	Індивідуалізація, гармонізація, перманентність, пріоритетність, системність, послідовність, варіативність й відповідність	Адаптивний підхід
Бережний Я.В.	Програмні принципи: об'єктивність, цілепокладання, результативність, ефективність, пріоритетність, альтернативність, оцінюваність, компетентність. Структурні принципи: керованість, комплексність, спадкоємність, прозорість, ситуаційність, ієрархічність, наскрізний характер, дієвість, реальність.	Організаційно-інституційний підхід розподілу системи принципів

Джерело: узагальнено автором на основі опрацювання джерел [1; 2; 5; 6; 7; 8]

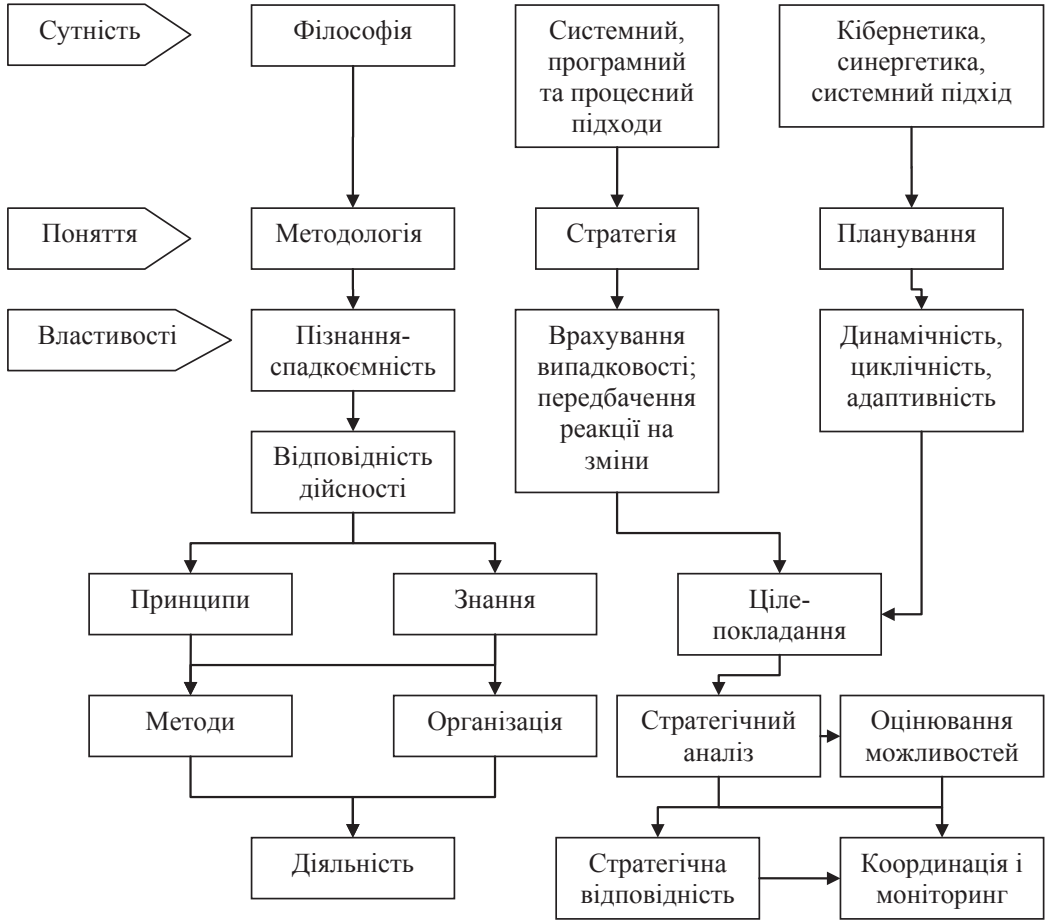


Рис. 1. Семантична модель поняття методології стратегічного планування

Джерело: розробка автора

ченні ролі держави у її соціально-економічній системі; визначення концептуального бачення державної політики щодо соціально-економічного розвитку; формування місії та цілепокладання щодо соціально-економічного розвитку; здійснення макроекономічного прогнозування на довго-, середньо-, короткостроковий період для галузей, секторів, регіонів, країни в цілому; обґрунтування стратегічного плану відповідно отриманим прогнозам; формування програмного забезпечення реалізації соціально-економічної політики держави та стратегічних цілей її розвитку [4].

Отже, принципової структури методології стратегічного планування на макrorівні немає, див. табл. 1. Проте, правила, які встановлюються для побудови та реалізації державного стратегічного планування, формулюються у вигляді принципів, дотримання яких встановлює межі для прийняття стратегічних рішень та дій. Сформований принциповий коридор задає напрям руху, забезпечуючи

тим самим безперервність процесу та його цілеспрямованість.

На основі даних табл. 1 можна стверджувати, що загальна принциповість щодо стратегічного планування сформована, в її основу покладено системний підхід, підпорядкований жорсткій ієрархії інтересів зацікавлених сторін, який доповнюється адаптивним зв'язком та динамічним характером його суті.

В результаті проведеного дослідження, структуру методології стратегічного планування пропонується визначити шляхом формування семантичної мережі [9, с. 15] – «інформаційної моделі предметної області, що має вигляд орієнтованого графа, вершини якого відповідають об'єктам предметної області, а ребра задають відношення між ними».

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо наступну семантичну модель поняття методології стратегічного планування, рис. 1. Побудовано семантичну модель на базі трьох рівнів, до яких віднесено сутність, поняття та властивості.

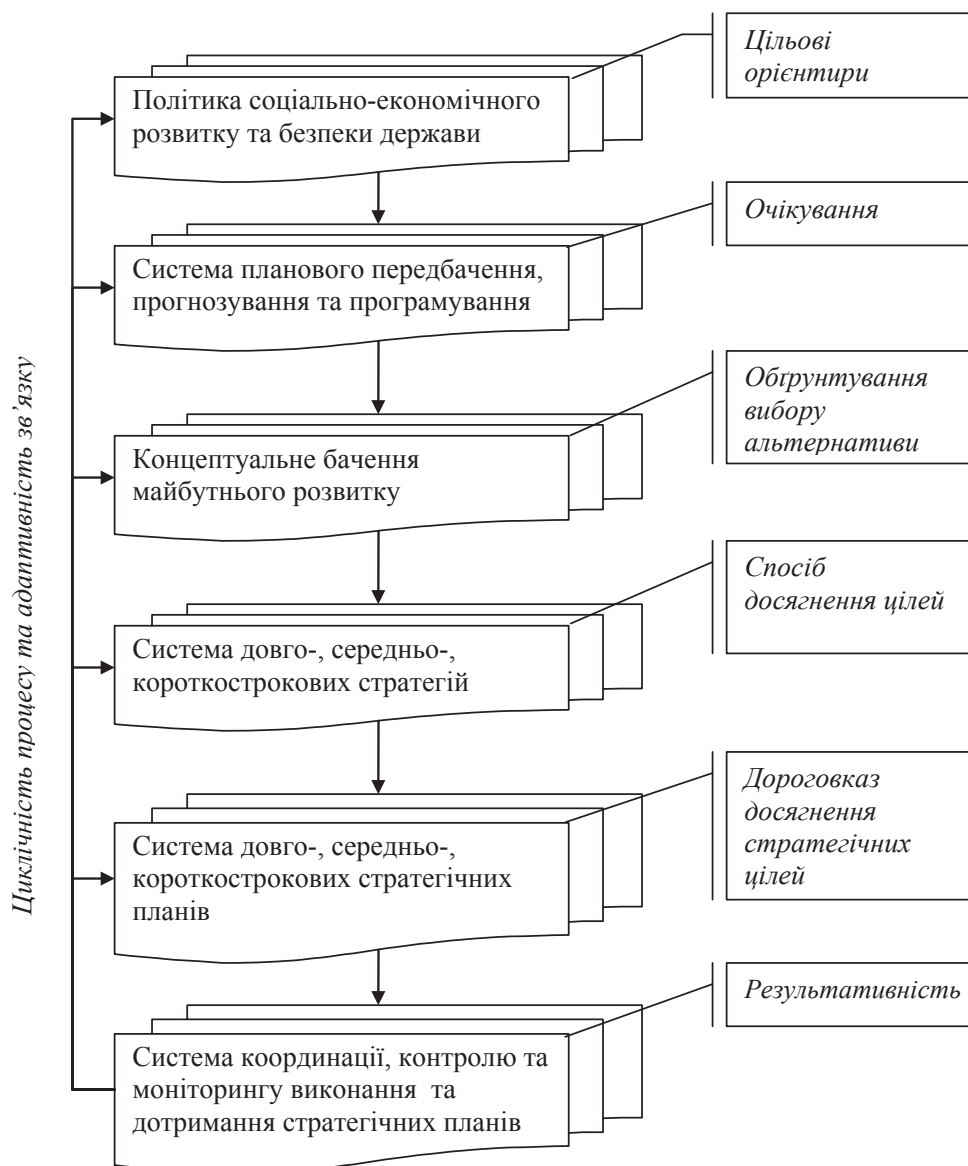


Рис. 2. Порядок державного стратегічного планування

Джерело: узагальнено автором на основі опрацювання Закону України № 1602, Закону України від 23.03.2000 р. № 1602-III, Постанови Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 621.

За даними рис. 1 в методології стратегічного планування на рівні змісту сутностей виокремлено філософський підхід щодо визначення поняття методології; системний, програмний, процесний підходи щодо формування поняття стратегій та кібернетика (управління), синергетика (самоорганізація) та системний підхід (системний аналіз) щодо розуміння категорії планування. В методології стратегічного планування методом пізнання обрано дослідження спадкоємності, тобто, наявної сталої компоненти та відхилень від неї на кожному історичному етапі розвитку системи. Головною властивістю виступатиме відповідність методології дійсності – реальному етапу розвитку соціально-економічної системи. До складових методології віднесено принципи, знання, методи, організації, діяльність.

В своєму дослідженні Лагутін В.Д. [5]. характеризує типи стратегічного планування як результат запровадження політико-економічних моделей його формування та реалізації, а саме: владна – передбачає реалізацію стратегічного бачення політичної більшості; інституційна – формується на основі стратегічного аналізу з метою досягнення компромісів між зацікавленими владними групами; олігархічна – лобювання інтересів олігархічної суспільної групи в процесі прийняття стратегічних та тактичних рішень у форматі вирішення загальносуспільних інтересів [5].

Зазначений модельний базис стратегічного планування формує платформу відповідних стратегічних цілей, методів та механізмів їх досягнення у площині стратегічного бачення за окремими моделями. В результаті, окремі стратегічні плани розвитку соціально-економічних процесів набувають ознак спадкоємності, тобто, здійснюється відтворення ідеології стратегічного бачення конкретного уряду у подальших стратегічних документах, що буде досліджено у наступних підрозділах монографії. Під ідеологією розуміють «інтегративне утворення, органічне поєднання системи знань і системи

цінностей, тобто, система науково обґрунтованих ціннісних орієнтирів (в ідеалі, звісно, оскільки на практиці до цього додаються об'єктивні похибки та свідомі містифікація)» [10].

В контексті зазначеного, Тертичка В.В. розглядає два види стратегій: емерджентні та плановані. До емерджентних автор відносить стратегії як продукт стратегічного мислення, навчання та досвіду, що виступає інструментом своєчасного реагування на зміни. При цьому, плановані стратегії заздалегідь визначаються та передбачаються, тому характеризуються високою продуктивністю [11, с. 59]. Але, на практиці зазначені два види стратегій доповнюють один одного, оскільки є джерелами людської діяльності в умовах передбачених та випадкових подій.

Вагомою складовою методології стратегічного планування виступає організаційний аспект, порядок його формування та реалізації. Порядок державного стратегічного планування наведено на рис. 2.

Отже, практика стратегічного планування реалізується в різній площині соціально-економічних процесів в контексті коротко, середньо та довгострокового планування [2]. Щодо відношення до минулого, теперішнього, майбутнього, Акофф Р. Л. розрізняє реактивне планування – базується на минулому досвіді; інактивне планування – виходячи із поточної ситуації для сьогодення; преактивне планування – спрямоване на майбутнє; інтерактивне планування – синтез попередніх підходів планування [12]. В цілому, стратегічне планування передбачає синтез зазначених видів планування, оскільки без врахування ментальної компоненти минулого досвіду, реальної картини сьогодення, майбутнє бачення буде нечітким та малодостовірним.

Реалізація порядку державного стратегічного планування обумовлює замкнений цикл та жорстку ієрархію взаємозв'язків.

Загальну класифікацію стратегічного планування залежно від об'єкту наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Класифікація державного стратегічного планування на рівні об'єкта

№	Вид стратегічного планування	Об'єкт стратегічного планування
1	Геополітичне стратегічне планування	Політичні вектори взаємодії та консолідації в площині міжнародних відносин
2	Загальнодержавне стратегічне планування	Макропоказники соціально-економічного розвитку
3	Інституційно-секторальне стратегічне планування	Нефінансові корпорації; фінансові корпорації; сектор загального державного управління; домашні господарства; некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства; інший світ
4	Регіональне стратегічне планування	Адміністративно-територіальні одиниці
5	Стратегічне планування за призначенням	Антикризове, соціально-економічного зростання, конкурентоспроможності, євроінтеграції
6	За видами економічної діяльності	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; добувна промисловість і розроблення кар'єрів; переробна промисловість; постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря; водопостачання; каналізація, поводження з відходами; будівництво; оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; тимчасове розміщування й організація харчування; інформація та телекомунікації; фінансова та страхова діяльність; операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; надання інших видів послуг; діяльність домашніх господарств; діяльність екстериторіальних організацій і органів
7	Відомче	Координація, структура, організація, міністерства, відомства, адміністрації

Джерело: узагальнено автором на основі опрацювання джерел [1; Державна служба статистики України; Класифікатор видів економічної діяльності 2010]

Якщо питання, наведені з пункту 2 по пункт 7 табл. 2 прямо або опосередковано досліджувалися в науковій літературі, то питанням стратегічного планування на геополітичному рівні [13] приділено недостатньо уваги, незважаючи на те, що саме за останні роки відбувається активний вихід країни на стратегічній арені в міжнародну площину та поступово формуються геополітичні зв'язки, вплив яких безпосередньо відображається у стратегічних документах. Щодо інших рівнів стратегічного планування, то на практиці планування видів економічної діяльності та відомче відбувається в контексті стратегічного планування вищого рівня, регіонального та макrorівня, що пояснюється масштабністю стратегічних цілей та вертикальною інтеграцією процесу.

Зазначена вертикальна інтеграція та рівнева градація стратегічного планування обумовлює використання відповідного інструментарію та методичних підходів щодо забезпечення реалізації стратегії, програм, плану дій, табл. 3.

Множина представлених методів та підходів стратегічного планування базується на технологіях аналізу, планування та прогнозування мікро- та макроекономіки. Ефективність їх використання цілком залежить від можливості одночасного застосування імпиричних та прикладних методів, результати яких аналізуватимуть експерти відповідного рівня.

Висновки. У підсумку зазначимо, що ефективність стратегічного планування явно та еволюційно закладена у його суть, проте, без наявної платформи для його реалізації рівень ефективності знижується, а в деяких випадках витрати взагалі не виправдуються. Зазначене пояснюється характерними ознаками стратегічного планування для України: визначеність часового горизонту та невідповідність обраного стратегічного періоду початку та завершенню стратегічних етапів вищого рівня, економічного циклу, історичного етапу тощо; варіативність обраної моделі державного стратегічного управління; ідеологізація прийняття стратегічних рішень, тобто,

Таблиця 3

Узагальнення методів та підходів стратегічного планування

Групи методів стратегічного планування	Найменування методу	Зміст та цільове призначення методу
Організаційно-адміністративні методи та підходи	Програмний	Формування системи конкретних заходів та дій щодо виконання цілей
	Координація	Спільність, сумісність, упорядкування прийняття рішень та дій
	Бюджетування	Діяльність щодо формування та розподілу державних ресурсів відповідно інтересам суспільства, бізнесу та влади
	Аудит	Попередження непланованих змін та дотримання ефективності виконання
	Контролінг	Контроль за здійсненням аналізу, плануванням та прогнозуванням; виконанням стратегічних дій
	Моніторинг	Відстеження результативності
	Анімація	Залучення додаткових зацікавлених сторін, розширення кола експертів
Методи передбачення та прогнозування	Форсайт	Формування майбутнього бачення (прогнозування, перспективи, передбачення), планування (стратегічний аналіз, визначення пріоритетів), мережі (експертне оцінювання, комунікації, спілкування, обмін досвідом, компетенціями)
	Економіко-математичного моделювання	Формалізація процесів та явищ, виявлення закономірностей, тенденцій предметної області дослідження на основі використання прикладного математичного апарату. До них відносять: економіко-статистичні методи, багатofакторне моделювання, методи динамічного програмування, статистика, теорія ймовірності, імітаційне моделювання, методи симуляції, оптимізаційне моделювання, сценарне моделювання
	Експертні методи	Формалізація процесів та явищ, виявлення закономірностей, тенденцій предметної області дослідження на основі використання знань, суджень, досвіду, ментальних моделей експертів, фокус-груп. До них відносять: методи групових оцінок, Делфі, метод мозкової атаки, метод Паттерн, емпіричне прогнозування (на підставі досвіду)
	Соціологічні методи	Формування бази суспільних знань. До них відносять: анкетування, опитування, спостереження, контент-аналіз, тестування, експеримент
	Комплексні	Стратегічний форсайт, мультимоделний метод
Методи стратегічного аналізу	Розрахунково-аналітичні методи	До них відносять: нормативний, балансовий, коефіцієнтний, програмно-цільовий, структурний, ресурсний
	SNW-аналіз	Аналіз сильних, слабких та нейтральних сторін
	SWOT-аналіз	Аналіз сильних, слабких сторін, можливостей та загроз
	PEST-аналіз	Аналіз зовнішнього середовища в межах політичних, економічних, суспільних і технологічних аспектів
	SMART-goals	Визначає та конкретизує вимоги до окремих цілей: конкретність, вимірюваність, узгодженість, досяжність, визначеність у часі
	GAP-аналіз	Аналіз інформації та встановлення розбіжностей між бажаним та реальним
	Співставлення ресурсів та здібностей; вагомості та сили	Аналіз вагомості здібностей і ресурсів для досягнення цілей; ключові сильна та слабкі сторони за рахунок наявності різних результатів співвідношення здібностей і ресурсів

Джерело: узагальнено автором на основі опрацювання джерел [1;2;3;4;6;7;8;10;11]

стратегічне планування набуває ознак політизації, виступає інструментом декларування політичної ідеології; початкове формування стратегічного мислення; низька спроможність всебічного передбачення соціально-економічних процесів; часткове забезпечення проведення моніторингу виконання прийнятих рішень.

Вищезазначене відображено у сформованій методології державного стратегічного планування України, яка критикується в основному за декларативний характер та фактичну нереалізованість.

Таким чином, методологія стратегічного планування повинна базуватися на чітких принципах її дотримання, розширеному колі спеціалістів, формуванні бази стратегічних суспільно-економічних та політичних знань та досвіду, підґрунтям дослідження яких виступатимуть евристично-прикладні інструменти, які враховують як явні, так і неявні фактори. В результаті, зазначене сприятиме подоланню ментальних обмежень розвитку стратегічного планування як на рівні учасників, так і системи загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пенькова О.Г. Науково-методологічні засади розроблення стратегії соціально-економічного розвитку на довгострокову перспективу / Оксана Георгіївна Пенькова; дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Науково-дослідний економічний інститут. – Київ. – 2013. – 442 с.
2. Стратегічне планування : навч. посіб. / О.І. Карпіщенко, К.В. Ілляшенко, О.О. Карпіщенко. – Суми: Сумський державний університет, 2013. – 446 с.
3. Диха М.В. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку країни: еволюційно-історичний аспект і сучасні реалії [Текст] / М.В. Диха // Економіка України. – 2014. – № 7. – С. 82-93.
4. Воронкова В. Г. Управління людськими ресурсами: філософські засади: навч. посіб // К.: Професіонал. – 2006. – Т. 342.
5. Лагутін В.Д. Пріоритети координації бюджетної та монетарної політики в Україні / В.Д. Лагутін // Фінанси України. – № 10. – 2011. – С. 3-14.
6. Стратегічне планування в системі управління національним господарством / Лаврів Лілія Андріївна; автореферат на здобуття наукового ступеню кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль 2008. – С. 20.
7. Смолін І.В. Система стратегічного планування розвитку підприємства / Смолін Ігор Валентинович; автореферат дис. докт. екон. наук спеціальності 08.06.01 – економіка, організація та управління підприємствами; Київський національний торговий університет. – К. – 2005. – 40 с.
8. Стратегічне планування в державному управлінні та енергетиці / Я.В. Бережний // ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України, Київ, 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Barezhny_%D0%86%D0%95%D0%9F-IRG_Nov2014web.pdf
9. Бакурова А.В. Самоорганізація соціально-економічних систем: моделі і методи: монографія / А.В. Бакурова. – Запорожжя: КПУ, 2010. – 328с. – на укр. мові.
10. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
11. Тертичка В.В. Стратегічне управління : навч. Посібник / В.В. Тертичка. – К.: «К.І.С.», 2015. – 171 с.
12. Акофф Р.Л. Планирование будущего корпорации / Р.Л. Акофф. [пер. с англ.]. – М. : Прогрес, 1985 р.